

SCHADELIJKHEID VAN HET KORHOEN.

Het *korhoen* (*Tetrao tetrix* L.) behoort tot het geslacht der *Ruigpoothoenders* (*Tetrao* L.) : hoenderachtige vogels met een gedrongen lichaam, — een' stevigen, korten, aan de basis dikken snavel, — en eene maanvormige, roode, onbevederde plek boven de oogen. De vleugels zijn niet meer dan middelmatig lang, eenigszins gewelfd. Het loopbeen is kort en stevig, zonder spoor, bevederd. — De Ruigpoothoenders behooren tot de middelmatig groote en vrij groote soorten van hoendervogels. Zij leven in bosschen en in heistrekken. De meeste soorten leven in polygamie, en dan is de haan doorgaans grooter en anders van kleur dan de hen. Zij vliegen met veel gedruisch en voeden zich met knoppen van boomen en struiken, met jonge scheuten van naaldhout, met zaden en bessen, ook met insekten en wormen.

In Europa komen drie soorten van Ruigpoothoenders voor, en verder nog een bastaard tusschen twee dier soorten onderling. De drie bedoelde soorten zijn het *auerhoen* (*Tetrao urogallus* L.), het *korhoen* (*Tetrao tetrix* L.) en het *hazelhoen* (*Tetrao bonasia* L.); de bastaard is het „*rakelwild*” of „*rakelhoen*”, soms met den wetenschappelijken naam *Tetrao medius* Meyer aangeduid.

Het *auerhoen* komt in uitgebreide oude bosschen voor met veel struiken en onderhout en met open plekken; vooral in heuvelachtige en bergachtige streken. (Niet zeer talrijk in den Harz, Thüringer Wald, Saksen, Silezië, Bohemen, de Karpathen, de Alpen, de Jura, de Pyreneën, Griekenland; veel algemeener in de bosschen van Skandinavië, Rusland en Azië). — Het *hazelhoen* komt van de Alpen tot de Poolstreek toe in Europa en verder in de Noordelijke helft van

Azië voor, maar slechts plaatselijk. Het auerhoen en het hazelhoen ontbreken beiden in Nederland geheel. (1)

Dit is natuurlijk eveneens het geval met het rakelhoen, dat een bastaardvorm is tusschen auerhoen en korhoen, en dus alleen daár kan worden aangetroffen, waar de beide soorten naast elkander leven. In de meeste streken van Midden-Europa komt het rakelhoen slechts zeer zelden voor, wijl daar slechts weinige plaatsen zijn, waar de beide stamouders in aanmerkelijk aantal worden aangetroffen. In Skandinavië echter vindt men hier en daar het rakelhoen tamelijk veelvuldig.

Het korhoen heeft een' naar achteren verbreed, in 't midden ingesneden staart, een' zwarten snavel, over de vleugels een' witten dwarsband. Overigens is er veel verschil tusschen de beide sexen. — De haan is veel grooter dan de hen; hij bereikt eene lengte van 58 cm. en een gewicht van bijna 2 kgr., terwijl het wijfje niet langer wordt dan 45 à 46 cm. en nauwelijks 1,5 kgr. weegt. De staart is bij 't mannetje veel grooter dan bij het wijfje, bijkans 17 cm. lang; hij is liervormig, d. i. zóó dat de beide helften aan haar uiteinde halvemaaanvormig naar voren zijn gekromd. Bij het wijfje is slechts eene aanduiding van zoodanige kromming aanwezig. Ook de kleur is bij de beide sexen geheel verschillend: het volwassen mannetje is geheel blauwzwart met metaalglans; het wijfje is, evenals de jongen, roestkleurig met zwarte, halvemaaanvormige plekken. Bij den haan zijn de onderste staartdekveeren helder wit; zij steken een weinig voorbij de middelste, zeer korte stuorpennen uit. Boven de oogen heeft het mannetje een' kalen, helderrooden, met wratjes bedekten kam. Bij het éénjarige

(1) Een maal (in 1895) werd nabij onze Oosterlijke grenzen (Winterswijk) een vrouwelijk hazelhoen gevangen.

mannetje is zoowel deze kam als de metaalglans der veeren nog weinig opvallend. Het wijfje heeft ook een' kam, maar die is veel bleeker en kleiner dan bij den haan.

Het korhoen bewoont in vrij grooten getale het hooge Noorden, met name Skandinavië, maar komt eveneens voor in verschillende streken van Midden-Europa totaan de Alpen en in Rusland en Siberië tot het Amurgebied. Het is evenwel een vogel, die niet het dichtste woud bewoont, maar zich bij voorkeur ophoudt in heidestreken, die aan venen grenzen, en behalve met heide, begroeid zijn met boschbessen, jeneverbessen, braamstruiken of ander struikgewas, vooral ook met berken. In Nederland wordt het verreweg het meest aangetroffen op dergelijke terreinen in Groningen, Drenthe en Overijsel. Ook op de heivelden in Gelderland komt het voor, en in den laatsten tijd heeft het zich ook in de provincie Utrecht vertoond. (1)

De korhoenders houden zich daar op meestal op den grond, maar ook in de boomen; slapen doen zij altijd in de boomen; het meest vindt men ze zittende op een' tak van een' berkenboom, van daar de Duitsche naam « Birkhuhn ». Het korhoen is schuw van aard, loopt zeer snel en vliegt beter en minder zwaar dan de meeste hoendervogels. Het is een standvogel, dat wil zeggen : het blijft het geheele jaar, winter en zomer, in de streek, waar het geboren en getogen is, zonder zich over zeer groote afstanden te verplaatsen. Toch is het korhoen geen typische standvogel, daar het in den herfst en den winter eene neiging vertoont om rond te zwerven. De hanen en de hennen vereenigen zich ieder afzonderlijk tot troepjes, die nu hier, dan daar heen trekken. Vooral de hanen vormen dan dikwijls groote zwermen.

De paartijd valt in 't midden van Maart. Vóór tot de

(1) Zie o. a. Dr P. G. Buekers, « Onze Vogels », bl. 320.

paring zelve wordt overgegaan, grijpt gewoonlijk 's morgens vroeg, zelfs vóór zonsopgang — eene eigenaardige hofmakerij aan de wijfjes plaats, door de Duitschers « Balzen » genoemd. Het is niet noodig, hier ter plaatse daarover nader uit te weiden. Wie daarover iets meer wil vernemen, dien verwijst ik o. a. naar Dr. P. G. Buekers, « Onze vogels », bl. 321.

In Mei krabt de hen een gaatje in den grond, een ondiep kuiltje, tusschen heide- of boschbessenstruiken; zij bedekt den bodem met dorre bladeren, gras of andere ruigte. Zij legt daarin vervolgens hare eieren, minstens een half dozijn, maar ook wel een dozijn of zelfs meer. Deze eieren zijn iets kleiner dan een kippenei, lichtgeel met bruinachtige vlekjes. Het korhoen broedt 27 dagen. De moeder houdt de kuikens aanvankelijk onder hare vleugels; maar reeds na enkele dagen kunnen deze zooveel vliegen, dat zij de laagste takken van een' boom kunnen bereiken.

Dat het korhoen een zeer geschat wild is, mag als bekend worden verondersteld.

Het voedsel van dezen vogel bestaat uit zaden van allerlei planten, uit knoppen van verschillende loof- en naaldboomen, uit topjes van heidekruid en van boschbessenstruiken, uit bottels van rozen, uit boschbessen, jeneverbessen en bramen, en verder uit allerlei bladeren. Ook insekten en wormen eet hij gaarne, vooral de poppen uit mierenesten (zoogenaamde « mieren-eieren »), waarmee de moeder gaarne hare jongen voedt. Wel eet het korhoen soms zaden van boekweit en korrels van graangewassen; maar de schade, hierdoor teweeggebracht, is niet zoo groot dat zij in aanmerking mag komen. In mijne « Landbouwdierkunde » (1879; I, bl. 412) eindigde ik dan ook mijne bespreking van het korhoen met deze woorden: « Schadelijk is 't korhoen niet ».

Ik vind in geen der mij toegankelijke boeken iets ver-

meld omtrent schade, door dezen vogel aan de houtteelt toegebracht.

Geheel anders is de ervaring der Duitsche houtvesters aangaande het auerhoen. Altum zegt aangaande dezen vogel (« Forst-Zoologie », I, 2^e druk, bl. 450) : « Al naar het jaargetijde verandert hij zijne plaats van oponthoud, en wel in verband met zijn voedsel. In 't algemeen houdt hij van warme, zonnige hellingen, waar hij in den zomer veel in kreupelboschjes en in het onderhout rondtrekt, terwijl hij zich gedurende den winter bijkans uitsluitend op boomen ophoudt, voornamelijk op naaldboomen. Bepaaldelijk de haan voedt zich in dien tijd bijkans uitsluitend met naalden; ja ook nog in den tijd van het « Balzen » vindt men zelden iets anders dan naalden in zijnen krop en zijne maag, vergezeld van kleine steentjes. Overigens voedt hij zich in 't voorjaar met boomknoppen, jonge scheuten en kiemplanten. Het auerwild, in 't bijzonder de haan, is dus bij de houtvesters algemeen als schadelijke vogel bekend. En daar hij lang op dezelfde plaats verwijlt, kan de schade dikwijls plaatselijk zeer in 't oog vallen. Hij bijt de jonge sparren na het verplanten sterk aan, zoodat zich tengevolge van deze beschadiging dubbele toppen vormen. « Oberforstrath » Judeich meldde dat vooral de kweekbedden veel van het auerwild te lijden hebben. Op onze groote academische herfstexcursie in 1876 werd ons zulk een kamp met vijfjarige verplante boompjes in het district Torfhaus, dat drie jaren lang door het auerwild erg te lijden had, getoond. Tusschen de boompjes lag nog eene groote massa van de zeer karakteristieke uitwerpselen. De maag vond ik herhaaldelijk met beukenknoppen gevuld. « Oberforstrath » König te Eisenach schoot, om nauwkeurig de auerwildschade te bepalen, een haan na zijn ontbijt, en vond bij de opening in diens maag 1500 sparrentoppen. Het bestuur van de

Waldsteinsche heerlijkheid in den omtrek van Weisswasser klaagde dat de jonge boompjes door het auerwild zeer ernstig leden. In het Altenburger district was een kamp jonge boompjes door deze vogels als met eene schaar volkomen afgesneden. De haan hijt namelijk de jonge scheuten zoo scherp af alsof zij met eene schaar afgeknipt waren.

« Van minder belang is zeker wel dat hij in den winter naalden eet; maar wijl hij dan duizenden knoppen mee opeet, is ook dat geenszins onverschillig. Daarbij komt dat het naalden afbijten slechts plaatselijk geschiedt, maar dan ook op eene ongehoorde manier. Zoo zegt Naumann, nadat hij heeft medegedeeld dat niet alleen in den paartijd, maar ook in den winter naalden van dennen, sparren en zilversparren met knoppen van naald- en loofboomen bijkans zijn eenig voedsel zijn : « Hij is dan zoo zeer op zijn gemak gesteld, dat hij een' boom gewoonlijk niet eerder verlaat, vóór hij hem geheel van naalden beroofd heeft ». Ook in den zomer, aldus gaat Naumann voort, zijn groene naalden, en met name de jonge scheuten der naaldboomen, zijn hoofdvoedsel... Hij zoekt zijn voedsel meer op de boomen dan op den grond. » Na deze en vele andere mededeelingen en klachten moet men den auerhaan als een' voor de houtteelt zeer schadelijken vogel beschouwen. De hen, die met de jongen meer over den grond rondsluip, schaadt minder. Zij eet weliswaar ook boomknoppen en jonge scheuten, maar niet zooveel, en meestal van allerlei loofhout; bovendien eet zij ook veel andere voorwerpen : zij eet bessen, pikt bladeren van allerlei kruidachtige planten, eet ook zaden van naaldboomen en graankorrels, en verder insekten, larven en wormen. De jongen leven meest van insektenvoedsel; de hen krabt voor hen de mierennesten uiteen, om hen de poppen (« miereneieren ») te laten oppikken. »

Van al de euveldden, aan jong naaldhout door den

auerhaan verricht, werd tot dusver het korhoen nooit beschuldigd. Ik zei reeds boven : deze vogel werd altijd als onschadelijk voor de houtteelt beschouwd.

De Heer Frank van Vloten op den Huize Groeneveld onder Nunspeet zond ons in Mei van dit jaar een paar jonge denneboompjes, die klein waren gebleven en er treurig uit-zagen. Alle topjes waren a. h. w. afgesneden, en de vertakking was dus geheel abnormaal geworden. Als oorzaak van deze beschadiging kon zeer positief het korhoen worden aangewezen. Men had het meermalen met de vreterij bezig gezien. De Heer van Vloten schreef, dat vooral ook de éénjarige dennen door de korhoenders worden aangevallen; zij komen er gewoonlijk wel door, maar groeien struikvormig, met meer koppen. Ook in het tweede en het derde jaar worden weer toppen uitgevreten; zoodat de beschadigde dennetjes in hunne eerste levensjaren er zeer slecht uit zien. De Heer van Vloten schreef mij, dat van de 200.000 dennetjes, die hij per jaar poot, er wel 100.000 door de korhoenders worden toegetakeld.

Op mijn verzoek om nadere mededeelingen betreffende de korhoenderbeschadiging, waarbij ik omtrent bepaalde zaken nadere inlichtingen vraagde, ontving ik een schrijven zoowel van den Heer Van Vloten zelven als van diens opzichter. Ik ontleen daaraan het volgende.

Ik had gevraagd of alleen of hoofdzakelijk de hanen de schuldigen zijn aan de euveldaden, zooals dit bij het auerwild geconstateerd is. Noch de Heer van Vloten noch zijn opzichter kon mij daaromtrent met zekerheid inlichten; maar beiden vermoeden dat ook de hennen zich schuldig maken aan de vreterij. De Heer van Vloten voegt er aan toe, dat de korhoenders niet uit baldadigheid of speelschheid de knoppen afbreken, maar dat zij het zeer bepaald doen voor hunne voeding. Men ziet geene afgebeten knoppen op den

grond liggen; deze verdwijnen alle in de maag der korhoenders.

Op mijne vraag, in welken tijd des jaars voornamelijk de beschadiging der dennen door de korhoenders plaatsgrijpt, ontving ik tot antwoord dat deze beschadiging vooral plaatsgrijpt in den tijd, wanneer er weinig groen is, bepaaldelijk tusschen Februari en half April. De korhoenders vreten de knoppen af, maar houden daarmee op, zoodra deze knoppen tot scheuten beginnen uit te groeien. Zij tasten bij voorkeur dennetjes van 1 tot 3 jaar oud aan. Dennen, die uitgezaaid zijn op onbewerkte heide, worden meestal gespaard, waarschijnlijk omdat in de onmiddellijke omgeving ander groen aanwezig is, dat zij kunnen eten. Het zijn bepaaldelijk de dennen op kalen, bewerkten grond, die te lijden hebben.

Of de ernstig beschadigde dennen zich nog later kunnen herstellen, en zich tot behoorlijke boomen kunnen ontwikkelen, valt nog niet te zeggen, omdat de beschadiging door korhoenders pas vóór vijf jaar voor 't eerst werd waargenomen. In ieder geval worden de dennen, volgens de meening van den Heer van Vloten, minstens 4 jaar terug gehouden, en worden zij vatbaar voor insektenbeschadiging en verschillende parasitische zwammen. En dikwijls zal het voorkomen, dat van de talrijke koppen, door de beschadigde dennen gevormd, er meer dan één doorschiet, in welk geval geen behoorlijke boom meer ontstaat.

De geleden geldelijke schade laat zich moeilijk begrooten, en wel hoogstens voor ieder geval en voor ieder terrein afzonderlijk; maar dat zij dikwijls niet gering is, spreekt wel van zelf.

Bij de vrij sterke vermeerdering van de korhoenders op de Veluwe in de laatste jaren zal men wel spoedig van meer kanten van schade hooren, door dit wild veroorzaakt.

Ik achtte het van belang, de aandacht van belanghebbenden op de korhoenbeschadiging te vestigen, en zal gaarne van ieder-een, die daaromtrent ervaring heeft opgedaan, nadere mede-deelingen ontvangen.

Amsterdam, 15 October 1902.

J. RITZEMA Bos.

**WAT LEEREN ONS DE WAARNEMINGEN DER LANDBOUWERS OVER
HET OPTREDEN VAN DEN TARWEHALMDOOPER (OPHIOBOLUS
HERPOTRICUS)?**

Het was in den zomer van 1898 — in de eerste dagen van Juli — dat door verschillende landbouwers in Neder-land een vreemd verschijnsel in hun tarweakkers werd waargenomen, een verschijnsel, waarvan zij de oorzaak niet konden nagaan en dat wel in staat was, hen aan een goede oogst te doen wanhopen. « 't Was in 't begin van den bloei-tijd; bij windstille had het een weinig geregend en... de tarwe was gaan legeren! Het veld had echter niet dat aanzien, gelijk we dat bij legerend graan gewoon zijn. Hier *stond* een handvol halmen en daar *lag* een handvol vlak aan den grond. Het was alsof een troep paarden het verwoest had. *Verwoest* zoo scheen het en zoo schijnt het nog. » Zoo schreef indertijd een landbouwer uit Stadspolder aan het Phytopathologisch Laboratorium, en uit andere gemeenten van de provincie Groningen werden toen dezelfde veront-rustende berichten gestuurd (1) over deze onbekende kwaal,

(1) Zie de mededeelingen van Prof. Ritzema Bos in de verslagen over de inlichtingen, gegeven in 1898 en 1899 vanwege het Phytopathologisch Laboratorium « Willie Commelin Scholten » (Landbouwkundig Tijd-schrift 1899, bl. 94, en 1900, bl. 39).